

תענית כ' בסיוון: שלוש תחנות של אָבֵל

פיוט סליחות שכתב רבי אפרים מבון
לזכר אסונות היהודים, מבכה את אסונה
של בלואה (ובלשונו - בלויש):

~
אוי לָנוּ כִּי שִׁדְדָנוּ וְהִזְקָה לְשָׂרְפָה
הַנְּאֻנָּה וְהַמְעַנְנָה קֹהֶלֶת בְּלוֹיֵשׁ הַזְּפָה
הַנּוֹעֵדָה יַחַד לְתוֹרָה וְלְתַעֲוֵדָה לְעִדְפָה
אִיךָ הַבְּעֵרָה לְחַלְקָה יִצְאָתָּה וְלִטְרָפָה
שְׁמוֹ צְרִים עֲלֵילוֹת דְּבָרִים בְּעִקְפָה
'אֲפָס הַמָּסָס גֹּיִם בְּנִקְרָה לְהַשְׁטִיפָה'
וְהַבְּיָאוֹס בְּשׁוֹגֵר וּבְחַחִים בְּהֵס לְהַשְׁגָּפָה
וְעֵנּוֹס וְהַכְּסִיף דָּחָס וְיִרְאָתָס לְהַתְּלִיפָה
וְעִמְדוֹ בְּנִשְׁיוֹ בְּמִשְׁהָ וּבְמִבְעֵרָה וְיִקְדָה
"וְזֹאת תּוֹרַת הַעֲלָה הוּא הַעֲלָה עַל מוֹקְדָה".
(ויקרא ו, ב) ¹⁶⁹

רבי אפרים מתאר את עליית השווא
שהושתה על היהודים ועל שריפתם על
המוקד כקורבן עולה. בפיוט אחר, של
רבי הלל בן רבי יעקב מבון, מושווה
קידוש השם של יהודי בלואה באופן
מצמרר להכנסת כלה לחופה. מעשה
הייחוד של החתן והכלה מיידמה כאן
למעשה ייחוד השם של אלה שסירבו
להמיר דתם ומתו מות קדושים:

~
וַיֵּאמְרוּ לְהוֹצִיא אֹתָם לְבֵית הַשְּׂרָפָה
וְחִדְדוּ שְׁמֵחֵי כְּהִנְכַסְתָּ כְּלָה לְחֻפָּה
'עֲלִינוּ לְשִׁבְחָתִי שְׁבַחֵי בְּנִפְשׁ כְּסוּפָה
"הִנֵּה יָפָה וְעִקְתִּי הִנֵּה יָפָה".
(שיר השירים ד, א) ¹⁷⁰

האנתרופולוג רונלד גריימס מתאר טיפול בילד דיכאוני אחד, ששגרת יומו התערערה לגמרי מפני שנהג לבלות את יומו בבכי. כטיפול, קבע לו הפסיכולוג שעליו לבכות בכל יום בין שבע לשמונה בערב. בשעות האלה היה עליו להסתגר בחדרו ולבכות ונאסר עליו לעשות כל פעילות אחרת. בשלב מסוים, התנקז העצב משעות היום כולו לאותה שעת בכי של ערב, והילד החל להבין שאת שאר שעות היום הוא יכול למלא בפעילויות ובתכנים אחרים. הוא השתחרר מן הצורך להיות עצוב במהלך שעות היום, כי ידע שיש שעה מיוחדת ביום שתכיל את העצב ותרכז אותו, גם אם לא תמחה או תעלים אותו מחייו. בהדרגה, גם השעה הבודדת הזאת לא הייתה נחוצה עוד.¹⁶⁸

אף בלוח השנה העברי יש ימים של עצב, ימים הסופחים אליהם צרות וייסורים ו"מפנים" לנו את שארית הזמן לעניינים אחרים. נראה שבמרוצת הדורות ימים אלה זימנו אליהם ציון של אסונות חדשים שהתרגשו ובאו על עם ישראל. את המילים הבאות אייחד לכ' בסיוון, יום תענית שלבש ופשט צורה פעמים אחדות עד שנשכח כמעט כליל בימינו.

עלילת דם בבלואה היפה

כ' בסיוון נקבע כיום תענית לזכר **עלילת דם נגד יהודי בלואה** (Blois), קהילה קטנה של כמה עשרות משפחות במרכז צרפת של היום. בתאריך זה בשנת ד'תתקל"א (1171) נרצחו בבלואה שלושים ושניים יהודים בשל האשמת שווא שרצחו נער נוצרי. הייתה זו אחת מעלילות הדם הראשונות, שבהן האשימו נוצרים את היהודים ברצח פולחני.

ככל הנראה ראה סִיס נוצרי יהודי משליך דבר מה לנהר, והסיק בטעות שמדובר בגופת נער נוצרי. הדברים הובאו בפני הרוזן המקומי, טיבו החמישי, שדווקא רצה לחוס על היהודים. מספרים שהייתה לו אהובה יהודייה בשם פולסלינה. המעשה

היה נשכח אלמלא אשתו של הרוזן, שחשבון היה לה עם היהודים בגלל בוגדנותו של אישה, שגייסה לעניינה נזיר אחד, והוא התאמץ להמיר את דתם של היהודים. ואולם בסופו של דבר הגיעו העניינים לידי כך שהם נכלאו בבית הכנסת והועלו באש. המסורת המוזכרת כאן, ולפיה יהודי בלואה ברגעיהם האחרונים שרו את תפילת "עלינו לשבח", שיר האמונה הגדול שנועד במקור למוסף של ראש השנה, הביאה לכך ש"עלינו לשבח" נכנס לתפילות היומיום.

אסונם של יהודי בלואה נגע ללבבות יהודים גם בקהילות מרוחקות. קהילות יהודי צרפת וחבל הריין נקראו לציין אותו כיום תענית בעקבות פסיקתו של רבנו תם (1100–1171). רבנו תם, שנפטר בסמוך לאירוע, אמר על כ' בסיוון: "גדול יהיה הצום הזה מצום גדליה, כי יום כפורים הוא".

יום תארה וקללה

לאורך השנים התעמעם מעט זכר אסונם של יהודי בלואה, באו צרות חדשות והשכיחו את הישנות. אבל כמעט חמש מאות שנה מאוחר יותר, הצטרפו לזיכרון הדמים של כ' בסיוון גם גזירות ת"ח ות"ט (1648–1649), שבהן פרעו הקוזקים בפיקודו של בוגדן המלניצקי ביהודי פולין ואוקראינה ורצחו אלפי יהודים, גברים, נשים וטף. הפרעות נמשכו לאורך זמן ובמרחב גיאוגרפי גדול. אבל בכ' בסיוון הושמדה קהילת נמירוב, וכציון לטבח הזה הנהיג ועד ארבע הארצות (ההנהגה של ה"ארצות" שהרכיבו את פולין דאז) את תענית כ' בסיוון כיום זיכרון גם בקהילות אלה, שעד אז לא ציינו אותו.

רבי שבתי כהן (1622–1663), שגלה מעירו בזמן הפרעות, מספר שהפרעות התחילו ביום זה, כ' בסיוון, שהיה יום רביעי בשבוע. הוא ראה בכך משמעות אפלה, שדווקא ביום שבו נבראו המאורות, הוא היום שבו פרצו המאורות; יום בריאת המאורות הוא גם יום בריאת המאורות, כלומר הקללות.¹⁷¹ המדרש הזה מהפך היפוך נורא, במקום אורם של המאורות נזרע חושך. וכך הוסיף וכתב:

רבי שבתי כהן מזכיר את "גזרת תתקל"א", כלומר אסונם של יהודי בלואה, שאירע בימים ההם בזמן קדום. לקינות שכבר נכתבו לתענית זו נוספו אפוא חדשות. אף תפילת האשכבה האשכנזית, תפילת הזיכרון הנוגעת ללב, "אל מלא רחמים", המבקשת צריחתם של נשמות המתים בצרור החיים, נוצרה ככל הנראה בעקבות פרעות ת"ח ת"ט.

על כן קבעתי לעצמי ולדורותי, לבנים ולבני בנים, יום צום ותענית ואבל ומספד וקינים [=קיינות], ביום כ' לחדש סיוון שבו נתנה תורה היקרה מפנינים, ועתה קרעה פרעה גויים רבים המונים המונים, יען כי יום זה הוא תחילה לגזרות ומכאובים וחלאים רעים ונאמנים, וגם כי בו הוכפלו הצרות וקלוקלים שונים. כי גם גזרת תתקל"א [שנת 1171] היתה ביום ההוא ובאותם הזמנים [...] וחיברתי סליחות והקינות בבכי ותחנונים, לאומרם ביום זה בכל שנה ושנה עידן ועידנים [...] ויקבע צמו יום זה לקונן עליי ועל שני החורבנים.¹⁷²

שואת יהודי הונגריה

תענית כ' בסיוון נהגה בקהילות אשכנזיות עד השואה. אך דומה שההרס והחורבן שזרתה השואה הקהו את היכולת לזכור אסונות קטנים יותר. ואף זכר השואה עצמו טרם התעצב בציבוריות היהודית. למרות זאת, רבני הזרם האורתודוקסי בהונגריה, שמעולם קודם לכן לא ציינו את כ' בסיוון, בחרו בו בשנת תש"ו, היינו מייד לאחר השואה, כיום זיכרון לקורבנות הנאצים בהונגריה. קביעת התאריך נעוצה בוודאי בכך שיום כ' בסיוון בקיץ הנורא של 1944 חל בעיצומם של שילוחי יהודי הונגריה למחנות ההשמדה. קביעתם של רבני הונגריה עוררה התנגדויות רבות, שנגעו הן למועד שנקבע כתענית הן לעצם קביעת ימי ציון וזיכרון חדשים בלוח השנה העברי.¹⁷³

יום "שהוכפלו בו צרות"

לסיכום, אסונם של יהודי הקהילה הקטנה בכלואה היכה גלים גם בצרפת, אשכנז וארצות הים, מאוחר יותר הורחב הצום וכלל גם את יהודי אוקראינה ופולין, ובשלב השלישי היה מי שהציע לציין ביום הזה את חורבן יהדות הונגריה. בקהילות הספרדיות והמזרחיות מעולם לא צוין כ' בסיוון. יום כ' בסיוון ספח אליו את הייסורים והאסונות אף מעבר למה שהתרחש בתאריך עצמו. אפשר שפעלה כאן אותה דינמיקה שהביאה לכך שתשעה באב, יום "שהוכפלו בו צרות" (ראו עמ' 302–306), ספח אליו את זיכרונם של פוגרומים ופרעות שאירעו במהלך מאות שנים ובתקופות שנה שונות. ברוב תפוצות

ישראל אין כ' בסיוון מצוין כיום, אם כי יש המקפידים לא לערוך בו חתונות. גם בקרב חסידויות אחדות שעדיין נוהגים בהן תענית בכ' בסיוון, אופיה הוא קהילתי ומקומי.

הפיזור הגיאוגרפי והשתנות התנאים מתקופה לתקופה ומתפוצה לתפוצה הובילו לכך, שנוסף לחגים ולמועדים המשותפים לכל עם ישראל ייחדו קהילות שונות ימי ציון מיוחדים לאסונות מזה ולמאורעות משמחים מזה ("פורים שני", ראו עמ' 168–170), ימי ציון רווחה והצלחה).

הצד השני והשמח יותר של אירועים חדשים המשכיחים את הראשונים בא לידי ביטוי בדרשתו של חכם המשנה בן זומא: אמר להם בן זומא [לחכמים]:

עתידי ישראל שלא להזכיר יציאת מצרים לעתיד לבא. שנאמר, "לִכְּבוֹד הַיְהוָה יָמִים בָּאִים בָּאֵם ה' וְלֹא יֵאמָר עוֹד חִי ה' אֲשֶׁר הָעֵלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: כִּי אִם חִי ה' אֲשֶׁר הָעֵלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צִפּוֹן" (ירמיה טז, יד-טו). (ירושלמי ברכות א, ו; ד, ע"א)

לפי דרשה זו, החסדים שלעתיד לבוא יהיו כה עצומים, עד שגאולת מצרים תתגמד לעומתם.

